

Ransanus krónikája Géza—Szt. István fejezetének forrásproblémája

1. Kutatástörténet

Petrus Ransanus „*Epithoma rerum Hungarorum*” c. műve IX. indexének forrásaira elsőként a szöveg kiadója, Mátyás Flórián figyelt fel 1885-ben.¹ Érdeklődését és a kérdéssel kapcsolatos véleményét a kiadáshoz mellékelt forrásjegyzékben fejezte ki: ti. egy általa feltételezett, eddig ismeretlen Szt. István életírást vett fel a források közé, s fontosságát jelölve kurzívan szedette. Röviden kitért a kérdésre egy 1894-es tanulmányában is.² Megsejtése érdekes módon nem keltett nagyobb figyelmet, mígnem Tóth Zoltán 1947-es tanulmányában fel nem elevenítette Mátyás Flórián véleményét és azt terjedelmes és forráskritikailag is megalapozott munkájában ki nem dolgozta.³

Tóth Zoltán érdeklődését valószínűleg a szövegrészletnek a Hartvik-legendához való viszonya ill. a szövegnek a Géza—István-kori hadtörténelemben hasznosítható vonatkozásai keltették fel. Művében feljes határozottsággal fejt ki véleményét, hogy a Ransanus-krónikában található „*scriptores vitae beati Stephani Hungarorum olim regis — Szt. István, a magyarok egykori királya életírói*”, és a forrásjegyzék „Szt. István életírása” megfogalmazásain⁴ egy, az eddig ismert István-legendáktól különböző életírást kell értenünk. Állította ezt annak alapján, hogy a szöveg szó szerint és tartalmilag sem a Nagyobb, sem a Kisebb sem a Hartvik-legendával, sem a magyar krónikák előadásával nem egyezik, hanem ezeknek csak bizonyos

¹ Ransanus kritikai kiadása: *Epithoma rerum Hungarorum*. Ed. KULCSÁR Péter. Bp. 1977. Fordítása: *A magyarok történetének rövid foglalata*. Ford. és bev. BLAZOVICH László—SZ. GALÁNTAI Erzsébet. Bp. 1985. Mátyás Flóriánra: *Historiae Hungaricae fontes domestici. Vol. 4*. Bp. 1885. 118. és vol. 1. Lipsiae, 1881. 189.

Csak az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy Pray György is hivatkozott már Ransanusra Imre herceg halálával kapcsolatban: *Dissertationes historico-criticae de Sanctis Salamone rege et Emerico duce*. Pozsony, 1774. 57. (Idézi TÓTH Sarolta: *Magyar és lengyel Imre-legendák*. = *Acta Univ. Szeged. Acta Historica* Tom. 11. 1962. 10.)

² MÁTYÁS, F.: *Magyar történeti problémák*. = *Századok* 28 (1894) 294. Megjegyezzük, hogy már KARÁCSONYI Sándor is feltételezett egy elveszett István-legendát (*A Hartvik-vita sarkpontjai*. *Századok* 28, 1894. 3.), miként PODHRADSKY József is (*Chronicon Budense*, Budae, 1838. 62.).

³ TÓTH Z.: *Szent István legrégebb életirata nyomán*. (I. Mátyás Flórián Ransanus-problémája). = *Századok* 81 (1947) 23—94. és uő: *A hadakozó nép*. In: *Magyar művelődéstörténet*. I. k. Bp. é. n. 272. A Ransanus-problémát érinti még MACARTNEY, C. A.: *Studies on the earliest Hungarian historical sources VI—VII*. Oxford, 1951. 16—17.

⁴ *Epithoma* (1. jegyz.) 36., 98. Itt tárgyalja Ransanus Szent Istvánra vonatkozó évszám-adatainak értékét.

elemeit veszi át. Márpedig ha így van, akkor kézenfekvő, hogy az első királyunkra vonatkozó ismeretek egy részének ősforrása éppen a Ransanus művéből kihámozható életírás lehet, s ez magyarázza meg a későbbi forrásokkal való párhuzamait — vélte Tóth Z.. A szerző fejtegetései során több szempontból kiindulva járta körül a problémát (de erre csak a részletes tárgyalás során térünk ki). Tóth tanulmányának második része (A Szt. Istvánra vonatkozó időadatok és a Szt. Jobb hagyományának tanúsága) a politikai helyzet viszontagságai miatt már nem jelenhetett meg,⁵ s hosszú időn át úgy tűnt, hogy a történészek-irodalomtörténészek figyelmét elkerüli Mátyás Flórián Ransanus-problémája.

Tóth Z. eredményeit számontartotta Horváth János az Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémáival foglalkozó művében (1954), bár részben félreérti és a Nagyobb-legenda romlott hexaméteres sorait a régebbi István-legenda maradványának tekinti.⁶

Tóth Z. fejtegetéseire ezt követően Gerics József monográfiája (1961) irányította rá ismét a figyelmet. Következtetéseit elfogadva így ír a magyar krónikáról:

„... a 41. caput elbeszélése [ti. Koppány híveinek sorsáról -V. L.] torzítás és módosítás nélkül tartotta fenn azt a híradást, amely egy korai, ma már elveszett, XI. századi István-életrajz tudomásának és részének is bizonyult, s amelyet a többi István-életrajz már nem tesz magáévá.”⁷

Legközelebb *A magyar irodalom története 1600-ig c. kézikönyv* (1964) érintette a kérdést megjegyezve Ransanus művéről, hogy „rendelkezésére állt egy, ma már ismeretlen igen régi szöveg is, mely fennmaradt krónikáknál bővebben és más szellemenben tárgyalta Géza fejedelem és Szt. István tetteit.” E megállapítás Tóth Z. nevének az említése nélkül is az ő eredményeit tükrözi.⁸

Majd Csóka J. Lajos foglalkozott a témával (1967). Ő azonban Tóth fejtegetéseit teljesen megalapozatlannak tartotta s a feltételezett Szt. István életírás lehetőségét kategorikusan elvetette:

„... azt tartjuk, hogy Tóth „magnos passus extra viam” tett s így „kanyargós, tépelődő útja végén” sem ért célhoz: nem sikerült igazolnia egy ősi Szt. István-legenda, egy reánk maradt legrégebb Szt. István életírat létezését.”⁹

⁵ Megjelent *Magyar Könyvszemle* 105 (1989). 4. sz.

⁶ HORVÁTH J.: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp. 1954. 142.

⁷ GERICS J.: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Bp. 1961. (Értekezések... 22.) 18—19.

⁸ GERÉZDI Rabán: *A humanista irodalom kialakulása*. In: *A magyar irodalom története*. I. k. Bp. 1964. 249.

⁹ CSÓKA J. L.: *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI—XIV. században*. Bp. 1967. (Irodalomtörténeti könyvtár, 20.) 640. A témával 623—646. között foglalkozik. Sajnálatos, hogy a későbbi tanulmányok Csóka következtetéseit kritika nélkül elfogadták. Csóka kiinduló tézise nem állja meg a helyét: ti. a Hartvik-legendából és a magyar krónikából (Thuróczy) levezethető Ransanus minden állítása, ill. ahol nem, ott Ransanus erőszakkal módosított forrásai szövegén. Újabban Klaniczay Gábor, bár elveti egy elveszett legenda hipotézisét, Csóka érvelését sem érzi mindenütt kielégítőnek. KLANICZAY G.: *Szent István legendái a középkorban*. In: *Szent István és kora*. Szerk. Glatz F.—Kardos J. Bp. 1988. 194. Az elveszett István-legendát 1968-ban Vizekety András is igen tartózkodóan említi meg: *Eine deutsche Fassung der Stephanslegende aus dem Jahre 1471*. = MKsz 84 (1968) 130.

Csóka J. Lajos alapos és szintén terjedelmes tanulmányában a következőket kifogásolta Tóth Zoltán gondolatmenetében:

- Ransanus nem egy ősi legenda, hanem Hartvik műve, ill. a magyar krónika szövege alapján dolgozott;
- Szt. István születési évének Ransanus által megadott időpontja (969) nem érv a feltételezett forrás mellett;
- Ransanus stílusa nem kompilációs jellegű, hanem az idegen forrásból származó ismereteket jelentős mértékben áttisztította;
- Téved Tóth Z. abban, hogy Ransanus Géza-ábrázolása az eredeti; sokkal inkább a humanista történetíró vitte át, „háritotta át” István tulajdonságait és erényeit Gézára;
- A látomások (Géza, Sarolt) leírásában Ransanus Hartvikot követte;
- Géza és István ábrázolása párhuzamba állítható Hunyadi János és Mátyás király viszonyával.

Az azóta elkészült és megjelent művek általában minden további vizsgálódás nélkül elfogadják és átveszik Csóka J. Lajos eredményeit, így Ransanus művének kritikai kiadása (1977), magyar nyelvű fordítása (1985) ill. a fordító, Blazovich László tanulmányai (1975, 1978).¹⁰ Közülük Blazovich László 1975-ös tanulmányára utalunk részletesen, amely kizárólag a Géza—István ill. Hunyadi János—Mátyás párhuzam filológiai igazolásával foglalkozik:

a „... Géza—István történet kulcsa a Hunyadi János—Mátyás portréban keresendő. A lucerei főpap Géza és I. István, valamint a két Hunyadi korának megírásán dolgozva nyilván olyan jelenségre figyelt fel, amelyek alapján hasonló történelmi alaphelyzetre következtethetett.”

Blazovich vitathatatlanul igazolja Ransanus tudatos szerkesztését.¹¹ A számos példa közül csak a legfrappánsabbat idézzük:

I. István

„Erat adeo egregiae indolis, ut specimen quoddam cunctarum virtutum prae se ferre videretur... tanta inerat ei vis ac dexteritas ingenii, tantusque, ac talis incipientis cuiusdam prudentiae vigor, ut prudentissimus quisque natum ipsum ad regnum arbitraretur.” (103. p.)

„in omni virtutum genere esset parenti simillimus”

Mátyás:

„Erat tanta corporis dexteritate, tantaque excellentia ingenii, eratque adeo ornatus aliquot beneficentiae instituti pueri praediti esse solent, ut ad quaevis magna natus, omnium prudentum virorum iudicio, putaretur.”

„...virtutes quas Matthiae inesse ... a patre nis virtutibus haudquam degenerabit”

Hasznosítandó megjegyzéseket tesz a legenda toposzairól, így a hittérítő uralkodó toposzairól is. Az István-legendák toposzkutatása terén úgy véljük, hogy lelassult a kutatás, kitűnő előzményként említhető még Balogh Albin rövid cikke (Az „ájtatos” és „szomorú” Szent István), Egyetemes Philológiai Közlöny 52, 1928. 49—50. Klaniczay Gábor kutatásai ígérenk változást, l. említett tanulmányát.

¹⁰ BLAZOVICH László: *Ransanus és a „legrégibb István-legenda”*. = Irodalomtörténeti Közlemények 79 (1975) 186—188. és *Ransanus és a hun-magyar rokonság*. = uo. 82 (1978) 182—184. Itt jegyezzük meg, hogy a bp.-i Bölcsészettudományi Kar 1978-ban részben újra megjelentette TÓTH Z. tanulmányát. *Magyarország története 1526-ig*. (Történeti olvasókönyv) Kézirat. Szerk. ROTTLER Ferenc. 25—36.

¹¹ I.m. 186. Idézetek helye: *Epithoma*, István, 103., Mátyás, 156., 161—162.

Az újabb írások között kivételnek tekinthető Richard Pražak tanulmánya (1985), amely — talán Horváth János nyomán — jóváhagyólag veszi tudomásul a Ransanus művében fellelhető ősi István-legenda nyomait.¹²

2. Ransanus és a magyar történeti hagyomány

Először térjünk rá Ransanus forrásainak kérdésére. A szöveg kritikai kiadása helyesen mutat rá a kérdéses ransanusi fejezet két forrástípusára: a legendáris és krónikás hagyományra. A humanista szerző fejezetén belül ezek használata meglehetősen jól el is határolódik, első részében a legendáé, a második részében a krónikáé a domináló, azonban mégsem kizárólagos ez a szerep. Ransanus forráshasználatát illetően a vita akörül bontakozott ki, hogy a legendáris forrás — mint Csóka véli —, csakis és kizárólag Hartvik püspök legendájában keresendő, vagy egy attól független István életírásban (is), mint Mátyás Flórián és Tóth Zoltán gondolja.

Amint az köztudomású, Szent István Hartvik által írott legendája egy legenda-szerkesztés, amely bőven merít a szent király Kisebb- és Nagyobb-legendájából s nem kevésbé hosszú passzusok származnak magától a szerkesztőtől, Hartviktól. A Ransanus-szöveg esetében éppen az az érdekes, hogy a Hartviktól is származtatható összefüggő szövegpárhuzamok egy kivétellel a Nagyobb-legenda szövegéből származnak (így a *Scriptores* kiadásban 404. p., 12—15, 20—21.; 408. p. 3—9, 14—15.), történetesen Hartvik 2—6. fejezetéből.¹³ Figyelemreméltó, hogy Ransanus Hartviknak sem a magyar egyházszervezésre, sem István koronanyerésére vonatkozó, a maga nemében páratlan fontosságú híradásait sem hasznosította. Ennek okát nehezen tudnánk megadni, hiszen nem vonható kétségbe a humanista korszak történetírói esetében a Hartvik-legenda ismerete, amely akkora már évszázadok óta a hivatalos legendaváltozatnak számított, s Szent István liturgikus ünnepeinek breviáriumi olvasmányait is onnan választották. A kézirati hagyományban is megmutatkozott ennek hatása, a Kisebb- és Nagyobb-legenda variánsait csak külföldi gyűjtemények őrizték meg. A magunk részéről tehát egyáltalán nem állítanánk, hogy Ransanus nem ismerte ill. nem ismerhette volna a Hartvik-féle változatot. Ez a lehetséges ismeret azonban egyáltalán nem mutatkozik meg művének ebben a fejezetében s ez már valóban figyelemreméltó. Feltételezhető tehát, hogy Ransanus — mint kora történetírói általában — szintén ismerte a Hartvik-legendát, azonban műve megírásakor nem használta forrásként.

Az olasz humanista tartózkodásában talán szerepet játszott vonzódása a régi forrásokhoz. A humanista történelemszemléletből is levezethető érdeklődés, valamint természetesen rendje, a domonkosok iránti tisztelete magyarázza a Margit-legenda belefűzését az *Epithoméba*.¹⁴ A régi források megbecsülése, ill. a magyar

¹² PRAŽAK, R.: *The Legends of King Stephen*. = *Hungarian Studies* I/2 (1985). 168.

¹³ *Scriptores rerum Hungaricarum*. II. Bp. 1938. (Továbbiakban SS) *István-legendák*. 363—440. Ed. BARTONIEK Emma.

¹⁴ Ld. Index XVI. Gombos e legendaváltozatot még Ransanus önálló művének tartotta — tévesen. Gombos i. m. (23. jegyz.) No. 5045.

krónikás hagyomány — amivel Thuróczy művében találkozott — szükszavúsága indíthatta arra, hogy a Géza- és I. István-kori fejezethez a legendáris hagyományt is hasznosítsa.¹⁵ A Hartvik-legenda bevezetőjében egyértelműen kiderül, hogy a szerző Kálmán király idejében írta újra első szent királyunk életrajzát s magyar környezete bizonyára tudott arról, hogy a vitatott kilétű püspök művéhez korábbi István-legendákat használt fel. A hartviki részek mellőzését egyébként a Mátyás-kori egyházpolitika sem indokolja, hiszen Hartvik a gregorianizmus ellenében éppen a magyar király egyházi kiváltságaira helyezi a hangsúlyt.¹⁶ Talán nem elég nyomatókkal? — kérdezhetnénk, de a válaszadáshoz kevés fogódzópont áll rendelkezésünkre. Az azonban bizonyos, hogy a másik jelentős humanista történetíró, Bonfini részletesen kiaknázza a Hartvik-legendát. Ennek ellenére I. decasának 10. könyvében a Géza-kori történet tárgyalásakor szembeűnő a Ransanusnál olvasottakkal való rokonság.¹⁷ Kulcsár Péter szövegelemzése után úgy tűnik, Tóth Z. tévedett abban, hogy a Géza- és István-kori részekben a két humanista függetlenül alkotott volna, mivel Kulcsár igazolja bizonyos ransanusi megfogalmazások hatását Bonfini művére.¹⁸ Bonfini mindenestre tanúsítja, hogy Mátyás korában is a hartviki ismeretek képezték a Géza—István korra vonatkozó korszerű legendáris ismeretek alapját. Persze annál érdekesebb, hogy Bonfini ennek ellenére röviden megörökítésre méltónak tartotta a ransanusi szemlélet néhány vonását is.

Mint említettük, Ransanus egy kivétellel mellőzi a Hartvik-legenda passzusait, melyeket Hartvik írt hozzá pótlólag a korábbi legendákhoz. Ez a kivétel pedig Sarolt látomása. Mint ismeretes a Nagyobb-legendában csak Gézának jelenti előre „egy gyönyörű külsejű ifjú” fia születését, míg Hartviknál Géza után Saroltnak maga Szent István protomártír jövendöli meg a születést. Ransanusnál pedig Gézának Szűz Mária, Saroltnak a protomártír jelenik meg az előbbi küldetésben. Nem véletlenül került már Tóth Zoltán gondolatmenetében is ez a részlet a fő helyre. Tudta, hogy amennyiben sikerül valószínűsítene e hely nem hartviki eredetét, akkor egy addig ismeretlen István-életírás azonosításához értékes és megdönt-hetetlen bizonyíték kerül a birtokába. Véleményük szerint Tóth Z.-nak ezt Sarolt látomása esetében teljes mértékben sikerült igazolnia. Joggal utal ugyanis arra, hogy:

¹⁵ Forrás-tiszteletére, alapos tájékozódására l. BARILARO, A.: *Pietro Ranzano, vescovo di Lucera, umanista domenicano in Palermo*. = *Memorie domenicane* N. s. 8—9 (1977—78) 115—116. és Blazovich L.—Sz. Galántai E. bevezetőjét a magyar nyelvű fordításban is. 7—33.

¹⁶ GALLA Ferenc: *Mátyás király és a Szentzsék*. In: *Mátyás király emlékkönyv*. I. Bp. 1940. 95—170., Hermann Egged: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1982², 137—142.

¹⁷ Antonius de BONFINIS: *Rerum Ungaricarum Decades*. Ed. I. Fögel, B. Iványi—L. Juhász. I. Lipsiae, 1936. Decas I., liber X. 223—225. és Decas II. liber I. 1—18.

¹⁸ TÓTH Z.: *Szent István*. 80—81. még úgy vélte, hogy Ransanus és Bonfini egymástól függetlenül rajzolta meg Géza képét. Ezt cáfolta KULCSÁR Péter: *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése*. Bp. 1973. (Humanizmus és reformáció, 1.) 54—59. Hozzáteszi még: „Tóth Zoltán észrevételét kiigazíthatjuk azzal, hogy nem Mátyás Flórián volt az első, aki az „Epitome” István-életrajzában felfedezett valami figyelemre méltót, hanem Bonfini” uo. 55. L. még KULCSÁR korábbi cikkeit Bonfini és Ransanus viszonyáról. *A humanista földrajzírás kezdetei Magyarországon*. = *Földrajzi Közlemények Újf.* 17 (1969) 302—303. és *Ransanus Epitoméjának kéziratai*. = *MKsz* 85 (1969). 113.

- A Hartvik-legendában furcsa körülményességgel kerül sor a második látomás bevezetésére „Azt sem szabad elhallgatni, hogy minden kétség eloszlására, ha netán az említett, egyedül a férfi előtt feltűnt látomásnak kevés hitele látszana, feleségét, kihez már közeledett a szülés órája, az isteni kegyelem vigasztalni ilyen látomással akarta...”¹⁹
- A Képes Krónika egyik ábrázolásában már Ipolyi Arnold azonosítani vélte az István születése előtt megjelenő Szűz Máriát, akiről egyedül csak a ransanusi szöveg tud. A képi ábrázolás és a szöveg közötti eltérés Berkovits Ilonának is feltűnt, ő azonban ezt a Hartvik-legendára félreértésével magyarázta. Közbevetőleg megjegyezzük, hogy noha ikonográfiailag az azonosítás problémás, annál inkább figyelmet érdemel egy eddig mellőzött szöveghely. Heinrich von Mügelin rimes-krónikájában ugyanis Géza fejedelemmel kapcsolatban kifejezetten és kizárólag Máriát említi.²⁰
- A későbbi magyar hagyomány, így Kájoni János 1676-os Cantionalé-ja is tud a Gézának megjelenő Szűzről, s ezek után valóban gyanút keltő a Nagyobb-legendára „gyönyörű ifjúról” szóló tudósítása,²¹
- A Gézával kapcsolatos látomás a Nagyobb-legendában a fejedeleme nézve kedvezőtlen, — a megfogalmazás környezetüktől formailag is elütő hexamétereire is elsőként Tóth figyelmeztetett —, Ransanusnál azonban jól illeszkedik a Gézáról nála általában kialakított kedvezőbb képhez.²²

Mindezek alapján határozottan fel lehet vetni azt a sejtést, hogy a Sarolt-látomás részletét Hartvik átvette egy ma már ismeretlen forrásból, miként azt is, hogy léteznie kellett Géza látomásának egy, a Hartvik- és a Nagyobb-legendára megfogalmazásától eltérő megörökítésének. Egy további megfigyelésünk pedig megerősíti, hogy a Hartviknál olvasható formában eredetileg nem tartozott össze a két jelenés. Ransanus szövegezésében ugyanis a Sarolt-látomás néhány szóhasználatbeli azonosságot mutat a Hartvikéval, míg ilyenről a Géza-jelenésnél egyáltalán nincsen szó. Hartvik valószínűleg a Sarolt-jelenést is egy korábbi forrásból, csak éppen nem a Kisebb- ill. Nagyobb-legendából vette át. E jelenésnek Hartvik-párhuzama ebben az esetben éppen Ransanus szavahihetőségét növeli, illetve a hartviki előfordulás az idegen humanista számára biztatást és támogatást adhatott a kezébe került vagy adott kézirat hitelét illetően. Egyébként a Nagyobb-legendára szerzőjének eljárása jól érthető: ha Gézát méltatlannak találta a hittérítés véghezviteléhez, akkor a forrásokban igen kedvezőtlen színekben feltüntetett feleségét még inkább. Indokolt, hogy a feleség jelenését mellőzte, Gézáét pedig a Szűzanyáról lefokozta egy angyalszerű lényre. Sarolt kedvezőtlen megítélésének különösen a külföldi forrásokban

¹⁹ Kurcz Ágnes fordítását követtük. In: *Árpád-kori legendák és intelmek*. Bp. 1983. 36. SS II. 406. „Non hoc silentio pretereundum est...” A formula „non hoc pretereundum estimo” Hartvik 15. fejezetében (Nagyobb-legendára 13. fej.) is megtalálható. Hasonló szóhasználat utal a toldalékszerűsége a Querfurti Bruno-féle Adalbert-legendában: „Non tacendum...” MGH *Scriptores* IV. 603., értelmezi BOGYAY Tamás: *Stephanus rex*. Bp. 1988. 28. Ld. még KARÁCSONYI i. m. (2. jegyz.) 6.

²⁰ TÓTH Z.: *Szent István*. 85—86. Hivatkozott helyek: IPOLYI A.: *Magyar mythologia*. Pest, 1854. 73—74. és BERKOVITS I.: *A Képes Krónika és Szent István királyt ábrázoló miniatűrűi*. = MKsz 62 (1938) 18., SS II. 249.: „Dux pius usque Maria gentem in fidei (!) varia, Ad Christi fidem voluit vocare per baptismata”.

²¹ TÓTH Z.: *Szent István*. 84.

²² Uo. Itt jegyezzük meg, hogy a „Non tibi concessum...” sorok bibliai mintaképet Csóka helyesen jelölte meg (i. m. 635.) a Krónikák I. könyvében (12,8—10), felhasználva Izsaiás 59,2—3 szavait is. A Krónikák könyve részletével mint az István-legendákban annyiszor, ismét a bibliai királyok, Salamon és Dávid köréhez jutunk el. Erről legutóbb I. VIZKELETY András: *Példakép alkotás és argumentáció a középkori Szent István prédikációkban*. In: *Szent István és kora* (9. jegyz.) 182. és cikkemet, *Szent István felövezéséről*. = *Hadtörténelmi Közlemények* 102 (1989) 11.

maradt nyoma, így Adalbert egyik legendájában vagy Thietmar közel kortársi beszámolójában.²³ Ezek ismeretében nem is csodálkozhatunk, hogy a Nagyobb-legenda eltekintett Sarolt szerepeltetésétől. A Thietmárnál előforduló, a szennyezett kézre tett megjegyzésben a biblikus szóhasználat érvényesül, s akár még hathatott is a Nagyobb-legenda megfogalmazására) — „Ez a vérrel bemocskolt kéz jobban tenné, ha az orsót forgatná és féktelen természetét türelemmel fékezné meg” — Manus haec polluta fustum melius tangeret et mentem vesanam pacientia refrenaret).²⁴ A Sarolt-látomás tudomására a Nagyobb-legendában is találunk félreérthetetlen nyomot, István nevének az említésekor ugyanis említést tesz az égiek beleegyezéséről: „*hisszük, hogy az Isten is ezt akarta*” (quod alienum a consilio Dei non credimus) István nevének az etimológiája, amelyet ezen a helyen a Nagyobb-legenda megad, a fenti kijelentést még nem magyarázná meg kellőképpen.²⁵

A Nagyobb-legenda szerzője eljárásának hátterében, mint erre már Tóth Z. is határozottan utalt, Géza megítélésének a megváltozása állhatott. A szerző úgy találhatta, hogy az előtte fekvő szöveg túlságosan is kedvező színben állítja be István apját, ami így sérti, de legalábbis elszürkítheti a szent király emlékét. Ez természetesen csak feltevés, de hogy a magyar történeti hagyománynak volt Gézával kapcsolatban dilemmája, az jól bizonyítható a fennmaradt szövegekből. Tóth ezeket számba is veszi: — Így Kézai krónikája 76. fejezetében egy bekezdésen belül keveredik két szemlélet:²⁶

„A Turul nembeli Géza fejedelem ugyanis, *akinek a hagyomány szerint (dicitur) a magyarok közül az égiek először sugalmazták, hogy vegye fel a katolikus hitet és keresztséget*, mert kezét emberi vér szennyezte be, nem volt alkalmas egy ilyen hatalmas népet a hitre téríteni, *noha ő maga és a házanépe Szent Adalbert által részeseült a keresztség kegyelmében. Mégis az égi trónról szózat érkezett hozzá, hogy mondjon le erről a gondolatról...*”

A szövegben benne van Géza hitbéli elsőse és a dicsőségtől megfosztó, a Nagyobb-legendában olvasható égi szózatra való utalás is. A két megközelítés egymással teljesen ellentétben áll, amit egyébként bonyolult mondat szerkezete szemléletesen ad vissza. Apró, de lényeges nyom, hogy Ransanussal egyetértésben, de a legendáktól függetlenül tud arról, hogy Géza házanépét Adalbert keresztelte meg. Ezzel a megfogalmazással csak a Knauz-krónikában, a kései Unrestnél és Johannes de Utinónál találkozhatunk.²⁷ Unrest és Kézai megfogalmazása a hitbéli elsőség vonatkozásában is feltűnő: „Géza volt Pannóniában a keresztény hit első terjesztője.”²⁸ Hasonló kettősség figyelhető meg a Zágrábi-krónika leírásában: „isteni intés-

²³ Adalbert legendája: GOMBOS F. A.: *Catalogus fontium historiae Hungaricae*. Bp. 1937. Nr. 4912., 2297.; Thietmar: uo. Nr. 4769, 2203—4.

²⁴ Thietmar ih. A párhuzamra utal már TÓTH Z.: *Szent István*. 41.

²⁵ SS II. 380—81. Észrevette már Karácsonyi S. is: i. m. (2. jegyz.) 4.

²⁶ TÓTH Z.: *Szent István*. 90—91. Bollók János ford. In: *A magyar középkor irodalma*. Bp. 1984. (Magyar remekírók) SS I. 188.

²⁷ TÓTH Z.: *Szent István*. 28—29.; Knauz: SS II. 329.; UNREST: *R. v. Kronen. Bruchstück einer deutschen Chronik von Ungarn*. = MIÖG I (1880) 365.; Johannes de Utino: Máttyás Flórián: *Historiae Hungaricae fontes domestici*. Vol. III. Quinque-ecclesiis, 1884. 266. Ld. még Gombos (23. jegyz.) i. m. Nr. 2409, 980.

²⁸ L. 36. jegyz., idézet Unresttől.

re a pogány rítusok lerombolásán és az istentisztelet előmozdításán kezdett töprengeni, (ő maga) megkeresztelkedett és végül szent fogadalomban és szent életűen halt meg. . . ” (in sancto proposito et statu).²⁹ Ezek alapján Tóthtal egyezően állapíthatjuk meg, hogy a Ransanus-féle pozitívabb Géza-képnek van, még ha töredékes, előzménye a magyar történeti hagyományban.

István királlyal kapcsolatban a korábbi kutatás egy érdekes ellentmondásra figyelt fel. A Nagyobb-legendában és Hartviknál ugyanis ez olvasható: „az evangélium hirdetésének tisztét nem vállalta”, noha korábban maga a legenda fogalmazott úgy, hogy „ipsosque secundum ecclesiasticam doctrinam instituit”.³⁰ Az eltérő hagyománynak, amivel a Nagyobb-legendája szerzője valószínűleg éppen vitázni kíván, számos alkalommal a nyomára bukkanunk, így Anonymusnál („verba vite predicaret”), Albericusnál („sua predicatione Ungaros convertit”), Knausz-krónika szerzőjénél („Hungarie . . . regionem . . . convertit”) érhetők tetten. Érdekes módon ez a szemlélet sugárzik a Szent István himnuszokból is („rex predicator et apostol, evangelizabat salutis alloquio” stb.).³¹ A ransanus-i beállítás is természetesen ezen utóbbihoz kapcsolható, s így egyúttal feltételezhetjük, hogy ehhez valóban korábbi szövegek nyújthattak alapot.

Igen kényes kérdés, hogy Ransanus művében mennyi a korai István-legendából származó információ? Úgy véljük, hogy Tóth Z. tanulmányát ezen a ponton érte a legtöbb jogos kritika, mert felfedezése hatása alatt a humanista szerző IX. fejezetének majdnem minden értesülését erre a feltételezett ősforrásra vezette vissza, s a hazai krónikák híryanagát is hajlamos volt innen származtatni. Ugyan leszögezte, hogy „a IX. indexet [ti. fejezetet -V. L.], tehát Ransanus elenchus-beli állításának maradéktalan elfogadása esetén sem tekinthetnők az idézett állítólagos életirattal feltétlenül egybevágónak”, mégis kételyeit és fenntartásait szinte teljesen elhallgatta.

Ransanus munkamódszerét jól szemlélhetjük, ha egybevetjük művének egyes részleteit igazolható forrásaival. Itt csak két részletre utalunk: a IX. fejezetben leírt Keán elleni háborúra ill. a XVI.-ban átírt Margit-legendára.³² A közös tanulság az, hogy Ransanus szövegeit szinte teljesen átírta, szükség szerint hagyott ki mondatokat ill. egészítette ki azokat. A kiegészítések leginkább stiláris-hangulati jellegűek valamint tárgyiak, amennyiben az említett nevekről, eseményekről valamivel többet tudott. Ez utóbbira példa a IX. fejezet Sulpicius Severus Szt. Márton életrajzára tett utalás, ahol rögtön tesz is egy rövid kitérőt. Így szőtte be Ioannes Cassianus nevét a Margit-legendája szövegébe, noha az az eredetiben nem volt benne. Lényeges azonban, hogy a szerző igyekszik rokonértelmű szavakkal körülírni, ill. tömörítve

²⁹ SS I. 207., Karácsony Béla figyelmeztet arra, hogy a Váradi-krónika a „huiusmodi” szócska betoldásával már enyhít valamit a Gézára nézve kedvező megfogalmazáson. Néhány kronológiai probléma középkori elbeszélő forrásaink szövegében. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. Bp. 1974. (Memoria saeculorum Hungariae, 1.) 219.

³⁰ TÓTH Z.: *Szent István*. 69–69.; SS II 420. és 411.

³¹ TÓTH Z.: *Szent István*. 36. Anonymus: SS I. 117.; ALBERICUS: MGH SS XXVIII. 779.; GOMBOS, Nr. 103, 26.; KNAUZ: SS II. 329.; Egyházi szövegekre TÓTH Z.: *Szent István*. 38.

³² L. Függelék.

visszaadni forrása szövegét. Átszerkesztése a hűségre való törekvés mellett folyamatosan tartalmaz az eredeti szövegben olvasott kifejezéseket is, amelyek pontosan eligazítanak az átvételt illetően. Tévedések persze Ransanust is terhelik, a IX. fejezetben pl. így jut el Szt. István Rómába, a legendaszöveg félreértése folytán.³³

Ezen a megfigyelésünkön az sem változtat, hogy Ransanust valóban befolyásolhatta a Géza—István és Hunyadi János—Mátyás párhuzam.³⁴ Véleményünk szerint azonban ez nem vezette el forrásai tudatos és erőszakos megváltoztatásához, hiszen a párhuzam így is adva volt. A szerény szövegegyezések arra intenek, hogy Ransanus még az aktualizás adott lehetőségét sem használta ki teljesen, megelégedett azzal, hogy István és Mátyás erényeit azonos szavakkal ecsetelte. (Egyébként is szokásos szóhasználata egész művére rányomta bélyegét!) Igaz, hogy terjengősnek tűnik a IX. fejezet, talán ezért, hogy tekintélyt adjon a keresztény magyar történelem kezdetének. Ehhez nem volt szüksége különösebb kitalációkra, hiszen a Hartvik-legenda még bőségesen nyújthatott volna alapanyagot a téma további bővítésére. Biztos, hogy a Géza-történetben is megszokott módján terjengősen fogalmazott, de ez még nem jelenti azt, hogy forrásait radikálisan át is alakította volna.

Kérdésünk változatlanul aktuális: milyen fogódzópontjaink maradtak a feltételezett legenda-életírás megragadására? Lehetőségeink sajnos nagyon szerények. Ide sorolnánk mindenekelőtt azt a néhány szöveghelyet, amelyet a legendáktól és Thuróczytól független történeti források támogatnak. Rögtön ilyen a ransanusi elbeszélés eleje: „a magyarok közül elsőként hitt Krisztusban” (primus namque Hungarorum omnium credidit in Christum). Jellemző, hogy e kijelentés nem szerepel Hartviknál — ebben Hartvik tudatos mellőzésének újabb bizonyítékát látjuk — sőt a Nagyobb-legendában is romlott formában fordul elő. A Nagyobb-legendában a következőképpen hangzik: „Volt akkor egy Géza nevű fejedelem, a negyedik attól számítva, ki a magyaroknak Pannóniába jövele idején első vezérük volt. Minthogy Jézusban is hitt, hatalmaskodva bánt övéivel...” (Erat tunc princeps quartus ab illo, qui ingressiois Hungarorum in Pannoniam dux primus fuit nomine Geiza qui et credulus in Ihesum...) ³⁵ Hartvik tudvalévően a „qui et credulus”

³³ Az itt leírtáknál természetesen Ransanus forráshasználata és írói módszere sokkal több rétűbb. Olvasottsága, szóbeli információi forrásaival van, hogy szembefordítják, van, hogy tendenciózus elhallgatásra készítenek. Vö. BLAZOVICH L.: *Ransanus és a hun-magyar rokonság* (10. jegyz.) vagy KARDOS Tibor: *Pietro Ransano in Ungheria*. Roma, 1946. (Biblioteca dell' Accademia d'Ungheria in Roma, N. s. 10.) A. Barilaro is összefoglalóan megbízhatóságát emeli ki. (15. jegyz.) 142.

³⁴ Biztosan szerepet játszott a legenda hasznosításában is a kínálkozó Géza—Hunyadi János párhuzam. A filológiai igazolható párhuzamok, megfogalmazások aránya mégis elenyésző. Itt jegyezzük meg, hogy a Ransanus által használt legenda-legenda-változat nem feltétlenül hitelesebb, egyáltalán nem biztos, hogy a történeti valóságot hívebben tükrözi a többi legendánál. Így például Ransanus alapján valóban nem igazolható egy Géza-kori vármegyeszervezés. Vö. KRISTÓ Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Bp. 1988. 26—28.

³⁵ KURCZ Ágnes ford. (19. jegyz.) SS II. 378—79., 403. Lényeges, hogy a „severus et crudelis” jelzőpár már a Nagyobb-legenda kézírataiban is előfordul, így nem tekinthető hartvikai változtatásnak, mint TÓTH Z. (*Szent István*. 29.) és korábban GUOTH Kálmán vélte: *Eszmény és valóság árpádkori királylegendáinkban*. = Erdélyi Múzeum 49 (1944) 33. Az „egit severe et crudeliter” kezdetű körmondatot a Nagyobb-legendához képest Ransanus némiképpen átalakítja, ti. nála Géza az idegenekkel szemben is kegyetlen. Félreértés, nagyvonalúság, esetleg tudatos változtatás is lehet.

helyére „severus quidem et crudelis” (szigorú és kegyetlen volt) szavakat helyezte. Eljárásában nyilvánvalóan szerepet játszott, hogy a Nagyobb-legenda mondatát nehezen érthetőnek, talán érthetetlennek találta és a credulus-crudelis szövegkritikai helyesbítéssel vélt javítani a helyzeten. Mivel a „severus-crudelis” szópár Ransanusnál is szerepel, ezt kölcsönözhetette volna Hartviktól a humanista. Azonban Ransanus általában a sajátlagosan hartviki részekből semmit sem használt fel, így talán Hartvik nem teljesen önkényesen járt el ebben az esetben, hanem onnan vehette át a szópárt, ahonnet Sarolt látomását, azaz egy régebbi forrásból. Lényeges, hogy már a Nagyobb-legendának, eltekintve az Ernst-kódex-beli változattól, mindegyik korai kéziratában megtaláljuk a „qui et credulus” félmondat helyett a „severus quidem et crudelis” (severius et crudelius) variánst. Ez a jól ismert, de eddig nem értékesített tény ismét aláhúzza, hogy már a Nagyobb-legenda esetében is különböző, egymástól eltérő és egyeztetésre szoruló szövegváltozatokkal kell számolnunk. Ransanus tehát együtt szerepelteti a Nagyobb-legenda két szövegváltozatát! Gézának a keresztény hitben való elsőségére azonban további párhuzamaink vannak: Knauz-krónika: primus inter Hungaros Christianus factus est, Kézai (és Heinrich von Mügel): „cui prae ceteris Hungaris oraculum profuisse de supernis dicitur,” Unrest: „der erst anfenger kristenlichs gelaubenus(!) in Panonia.”³⁶

A második szöveghely Adalbert küldetésére vonatkozik, amivel kapcsolatban Ransanusnál a Géza-látomásban a következő áll: „öt küldte Isten Magyarországra” (Huic Deus inspiravit mentem et animum, ut veniat in Hungariam). Ezzel egy unresti hely állítható párhuzamba: „Dem wart von got verkundt er solt gen Pannonia ziehen.”³⁷ Ugyanakkor a Nagyobb-legenda szövege nem ezt a megfogalmazást használja.

A harmadik szöveghely a Gézának küldött külföldi keresztény segítségre vonatkozik. Ransanusnál olvashatjuk, hogy „mindenünnen Magyarországra érkeztek a keresztény fejedelmek csapatai”, aminek tartalmi megfelelőjét Heinrich von Mügel német és latin nyelvű krónikáiban találjuk meg: — „Mit der vorgehennten graffen hilff betwang herzog Geysa der heyden vil zu tauffe” és — „do rüft er an die hilff und stewr der cristen fursten”.³⁸

³⁶ TÓTH Z.: *Szent István*. 28.; *Knauz-krónika*: SS II. 329.; *Kézai*: SS I. 188.; Heinrich von Mügel: *Do der Herczog Geysa vor den andern genennet wart von der gotlichen manunge*. SS II. 135.; UNREST: *i. m.* (27. jegyz.) 365. Megjegyezzük, hogy a ransanusi szöveg két ponton a Magyar—lengyel krónikával is érintkezik: Géza, mint az első keresztény (SS II. 305.) és Imre herceg halála (SS II. 315.), továbbá érdekes, hogy Gézát az égi szózat itt nem tiltja el művének bevégzésétől (SS II. 305.) Karácsonyi Béla kiadásában 23. és 53. *Acta Univ. Szeged. Acta Historica Tom. XXVI. 1969. vö. még MACARTNEY, C. A.: The medieval Hungarian historians*. Cambridge, 1953. 183.

³⁷ TÓTH Z.: *Szent István*. 31. (Unrest szövege *i. m.* 365.) Talán nem lényegtelen apróság, hogy Laskai Osvát 35., Szt. Adalbertről szóló sermójában Ransanusval egyezően úgy ír, hogy Adalbert érkezése mind Géza mind Sarolt látomásában benne volt (et Gyesse et uxori eius in visione predixit. . .) Idézi JAKUBOVICH Emil: *A Gyéscse (Géza) névhez*. = *Magyar Nyelv* 16 (1920) 126.

³⁸ TÓTH Z.: *Szent István*. 34. SS II. 135—136. és SS II. 250. „Recurrit ad Germaniam (Ibidem aminicula) Precatur contra spicula”.

A negyedik szöveghely Géza és házanépe megkeresztelkedésére vonatkozik, ami-
re azonban már fentebb felsoroltuk a párhuzamokat.³⁹

Az ötödik szöveghely — s ez Tóth Z. érveléséből kimaradt — a külfölddel való
kapcsolatfelvétellel vonatkozik. Csóka a helyet az „áthárítás” jellegzetes példája-
ként tartja számon.⁴⁰ A Nagyobb-legendában (és Hartviknál) a mondat Istvánnal
kapcsolatban hangzik el, Ransanusnál pedig Gézára vonatkoztatva. Ebben Csóka
a humanista történetíró tendenciózus eljárását vélte felfedezni, s az Istvánra vonat-
kozó hagyományt fogadta el hitelesnek. Nagyobb-legendája: „Ennek a megkezdésé-
hez (ti. Isten akarata -V.L.) és beteljesítéséhez azonban szükségesnek tartván
Krisztus híveinek tanácsát, követekkel és levelekkel mindenfelé hírül adta kívánsá-
gát”.⁴¹ Ransanusnál: „Mivel azonban nem volt annyi ereje, hogy megvalósítsa,
amit a szükség megkívánt, titokban leveleket küldött több keresztény uralkodóhoz,
amelyben feltárta saját dicséretes és szent tervét, ezenkívül kérte, hogy ebben a
súlyos helyzetben ki-ki küldjön hasznavehető segítséget.

Mindenünnen Magyarországra érkeztek a keresztény fejedelmek csapatai, közü-
lük néhányan maguk is eljöttek, nemcsak azért, hogy segítséget nyújtsanak a
legkeresztényibb férfiúnak, hanem azért is, hogy lássák, hogyan hajtja fejét Krisz-
tus igájába a vakmerő és elvadult nép. A nép neve ugyanis akkor egész Európában
gyűlölt és félelmetes volt, különösen a keresztények szemében, akikkel az előző
időkben igen kegyetlenül bántak.”⁴²

Kézainál (76. fej.) érdekes módon mindezt Gézával kapcsolatban találjuk leje-
gyezve: „Elküldötte tehát hírnökeit a keresztény vidékekre, hogy mindenkinek
adják tudtul kívánságát.” A folytatása sem érdektelen, ti. abban is Ransanus
szövegével tart rokonságot: „Ezt hírül véve sok gróf, katona és nemes jött hozzá a
keresztények földjeiről, sokan közülük az Isten iránti szeretetből, hogy a fejedelmet
megsegítsék azon pogányok ellen, akik nem fogadták el a hitet, mások pedig azért,
hogy megszabaduljanak a pogányoktól és azok üldözésétől. A nép ugyanis, amíg
pogányságban élt, kegyetlen üldözője volt a keresztényeknek.”⁴³

Kézai és Ransanus leírása között tökéletesnek érezzük a tartalmi párhuzamot. Ez
együttal mentesíti Ransanust az Istvánról Gézára való áthárítás vádja alól.

Nem szabad szó nélkül hagynunk Ransanus és a Nagyobb-legendája közötti nyil-
vánvaló egyezéseket sem (e helyek kivétel nélkül megtalálhatóak Hartviknál is). A
legegyértelműbbek:

³⁹ L. 27. jegyz.

⁴⁰ CSÓKA J. L.: *A latin nyelvű történeti irodalom* (9. jegyz.) 632. Az „áthárítás” egy találó példáját
megtalálta Karácsonyi S. a magyar sereg vezéreit a Kisebb-legendában ugyanis (2. fej.) Géza téríti meg,
míg Hartviknál (8. fej.) már István. KARÁCSONYI: i. m. (2. jegyz.) 110. Vö. még VARJÚ Elemér: *Szent
István király legendái*. Bp. 1928., 89.

⁴¹ Kurecz Á. ford. (19. jegyz.) SS II. 382., 410.

⁴² Blazovich L.—Sz. Galántai E. ford. (1. jegyz.), Epithoma 100—101.

⁴³ Bollók János ford. (26. jegyz.) SS I. 188.

Ransanus

egit severe et crudeliter cum adversus populares suos... cum Christianis autem egit mitius

Sarolt-látomás szavai

Quid multis opus est verbis?

Constitutus est dies... quo et ipsi et multi viri nobiles sacri baptismatis unda ranati sunt, ut omnes ditioni suae parentes populi exemplo suo Christi cultores efficerentur ut videant submitti iugo Christi colla ferocis efferataeque nationis

Nagyobb (Hartvik) leg.

severus quidem et crudelis potentialiter agens in suos... misericors autem... in Christianos

Hartvik: Sarolt-látomás

Quid plura?

Adest tempus celitus dispositum credit ipse cum familiaribus suis et baptizatus est, omnes ditioni suae subditos se pollicens Christiano nomini mancipatorum

plebs gentilis christiane fidei iugo colla submittere rennuens

Az eredmény szerény, mindössze néhány szöveghely esetében állíthatjuk minden kétséget kizáróan, hogy a ransanus előadásban valamiféle régebbi forrás csillanhat meg, s némi fenntartással a Nagyobb-legenda és Ransanus azonos helyeit is erre a forrásra vezetjük vissza, kiegészítve a Hartviknál megörökített Sarolt-látomással. Úgy tűnik, hogy ennek az elveszett forrásnak — Ransanus nyomán nevezzük Szt. István legendának — a jelenleg ismertektől eltérő sajátosága Géza ábrázolásában lehetett, akinek hangsúlyozhatta keresztényi mivoltát és harcát a pogányság ellen. Istvánnál ugyanakkor a hithirdető, békés király képét rajzolhatta olvasói elé. Sajnos nem tudhatjuk, hogy a Nagyobb-legenda szövegétől mennyire tért el vagy kötődött hozzá az ismert kapcsolódásokon túl. Ez a korai legenda-változat létezhetett, még ha létezésének kinyomozható keretei sokkal szerényebbek is, mint azt Mátyás Flórián és Tóth Zoltán gondolta.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a fentiek alapján nem oszthatjuk teljesen Tóth Zoltán optimizmusát a feltételezett István életírás/legenda rekonstruálhatóságát és az abból levont következtetéseket illetően, noha Mátyás Flóriánnak és Tóthnak az alapvető kérdésben, az életírás létében igaza lehet. Az életírás azonban nem lehetett gazdag történeti adatokban, Ransanus ugyanis — kisebb eltérésekkel —⁴⁴ bizonyosan a magyar krónika híradásait követte. A Mátyás és Tóth nevéhez fűzhető felfedezés jelentőségét inkább az adja, hogy a Géza—István kép historiográfiai alakulásának és fejlődésének legkorábbi fokozatát sikerült valószínűsíteniük, sőt azt néhány ponton bizonyítaniuk, még ha e korai állapotban a teljes kép nem is állítható helyre. Úgy tűnik, hogy a Ransanus művében töredékesen fennmaradt életírás esetében egy sikertelen legendairási kísérlettel állunk szemben, amely nem állta ki az idők próbáját. Túlságosan hatásosra sikerült benne Géza alakja, s ráadásul közben a legenda-ideál is megváltozott,⁴⁵ divatjamúlt lett az evangelizáló uralkodó szelíd rajzolatú képe. Sorsa az lett mint annyi más legendáé, a használható mondatokat, passzusokat felhasználták, más részeit elhagyták. Ami tovább élt belőle, az a Nagyobb-legendán át, ill. a Sarolt-látomásaként közvetlenül jutott be a hartviki szerkesztménybe s került el minden legenda legfennegetőbb sorsát: a teljes feledést.

⁴⁴ A magyar krónika és Ransanus szövege közötti kisebb eltérések kérdését tudatosan mellőztük. Ezek a feltételezett legenda létét illetően nem perdöntőek, fontosságukat természetesen nem tagadjuk.

⁴⁵ Erre l. TÓTH Z.: *Szent István*. 67—72.

Függelék

Példák Ransanus munkamódszerére

Magyar krónika:

Post hec autem movit exercitum super *Kean ducem Bulgarorum et Sclavorum*, que gentes loca naturali situ munitissima inhabitant, unde etiam multis laboribus et bellicis sudoribus predictum ducem vix tandem devicit et occidit, et inestimabilem copiam *thesaurorum* et precipue in auro et gemmis ac preciosis lapidibus accepit, et locavit unum proavum suum nomine Zoltan, qui postea hereditavit illas partes Transilvanas, et ideo vulgariter sic dici solet: Erdelii Zoltan. Ex hac itaque *gaza* multiplici sanctus rex Stephanus *plurimum* locupletatus *Albensem* basilicam, *quam ipse fundaverat* . . . auro purissimo et lapidibus *pretiosissimis* ditavit. . . (Thuróczy: *Chronica*, Bp. 1985., Galántai E.—Kristó Gy. 75. p.)

Ransanus:

Aliud deinde bellum ei fuit contra *Ceanum Bulgarorum et Slavorum* potentissimum ducem, qui ausus hostiliter ingredi Hungariae fines multorum oppidorum agros populatus est. Proelio autem vicit et interfecit, ne perditae audaciae homo aliquid simile si vixisset postea moliretur. Ex *thesauris* autem, qui illi fuerant *preciosissimi*, maximam partem dono dedit ecclesiis, *quas ipse in* diversis regni sui locis magnifice condiderat splendideque exornaverat. Inter ceteras vero ecclesias *Albensem* longe *pluribus* et magis eximiis potioribusque dotavit muneribus propterea, quod eam ante eiusce victoriam in illius consecrari fecerat honorem, quam constat esse sanctorum omnium beatissimam. (Epithoma: 105. p.)

Margit legenda:

Paucis contenta verbis erat taciturnitatis amatric et nunquam se in risum excussum resolvens virtute predata pudicitiae se laudari nullo modo patiebatur vocabula etiam iactantiam vel vanitatem sonantia omnino respuebat, *fervebat* igne divini amoris et accensa orabat assidue quasi sine intermissione ita, ut prima diei hora usque alterum prandium conventus *orationes* suas continueret et tunc *ymaginibus* piis *domini nostri crucifixi* cuius *quinque* vulnerum *loca perfusis* sepius hora *lacrimis* deosculabatur ac genericis eiusdem quas summo venerabatur affectu ita, ut non solum vigilans verum et dormiens cum vivifice crucis signo circa se semper devotissime conservaret et *ymaginibus* aliorum sanctorum flexis genibus humiliter salutatis conventum ingrediebatur et cibus conventus erat contenta. . .

Ransanus:

. . . *erat paucis contenta verbis*, ideoque laudabilem *taciturnitatem* mire *amabat*, subridere quidem aliquando sed in cachinnum nunquam laxari visa est, laudari se permoleste *patiebatur*, *iactantiae* vel minimum verbum ex eius ore nemo unquam audivit. *In oratione* adeo *fervens* erat et assidua, ut non solum diei sed maxima noctis partem vigilando deoque supplicando transigeret, orabat plurimum ante *domini nostri* Iesu Christi *crucifixi* *imaginem*, perfectaque oratione *quinque* plagarum *loca profusis lacrymis osculabatur*. Cum per noctem oraret, a virginibus, quae sanctam eius vitam admirabantur, frequenter audita est in multa ex imo pectore tracta suspiria et, quasi extra se esset posita, in voce divina quaedam sonantes erumpere. *Contenta* erat escis et potu, qui pro ceteris virginibus parabantur.

(125—126. p.)

(Ed. Bóle Kornél. In: Árpádházi boldog Margit szenttéavatási ügye és a legősibb latin Margit-legenda. Bp. 1937. 17—43. p. id. 18—19. p.)

VESZPRÉMY, LÁSZLÓ

**Le problème de source du chapitre
de la chronique de Ransanus se rapportant
à Géza et à Saint Étienne**

L'auteur analyse, en connexion avec les sources de l'index de l'oeuvre de Petrus Ransanus, intitulée „Epithoma rerum Hungaricarum”, les opinions de plusieurs chercheurs, et, à la base de nouveaux examens et rapprochements, il explique sa propre opinion. En résultat de ses examens, il constate que l'existence de la biographie précédemment découverte de Saint Étienne peut être vraie, mais elle ne pouvait être riche en données historiques, étant donné que Ransanus suivait les informations de la chronique hongroise. L'importance véritable de cette découverte consiste plutôt dans le fait que par là on pouvait rendre vraisemblable le degré le plus récent de la formation historiographique et de l'évolution de l'image de Géza et István. La biographie subsistant dans l'oeuvre de Ransanus est d'ailleurs une tentative sans succès d'écrire une légende, qui ne pouvait pas soutenir l'épreuve des temps.